

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

שופטים ושוטרים

הלכה

לא תשחית את עצה

פרשת שופטים תש"פ

שנה כ"ב - קובץ ל"ה [תשל"ד]

יד"ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת שופטים

לא תשחית את עצה

"כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן כי ממנו תאכל ואתו לא תכרות כי האדם עץ השדה לבא מפניך במצור" (כ' י"ט).

א

אם כל השחתה בכלל הלאו

הנה כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ו ה"ח):

"אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו, שנאמר 'לא תשחית את עצה', וכל הקוצץ לוקה. ולא במצור בלבד, אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן דרך השחתה לוקה. אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרים או מפני שמזיק בשדה אחרים או מפני שדמיו יקרים, לא אסרה תורה אלא דרך השחתה".

ובהלכה י' שם הוסיף וכתב:

"ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין וסותם מעיין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר ב'לא תשחית', ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם".

הרי מבואר בלשונו דרך בהשחית עץ מאכל לוקה מלקות ארבעים, אבל על השחתת דברים אחרים כגון שבירת כלים והפסד אוכלין וכדו' אינו לוקה אלא מכות מרדות, ולכאורה מבואר מזה דשאר עניני השחתה אינם אסורים אלא מדרבנן. וכך הבינו רבים מגדולי הדורות, עיין שו"ת נוב"י (תנינא יו"ד סי' י') וכ"כ החיי אדם (כלל י"א סימן ל"ב) וכ"ה בשו"ת מהר"י בסאן (סימן ק"א).

אך באמת מבואר להדיא בדברי הרמב"ם בספר המצוות (ל"ת נ"ז) דאף כל השחתה יש בה איסור דאורייתא ובכלל לאו זה הוא, וז"ל שם:

לא תשחית את עצה

"שהזהירנו מהשחית האילנות כשנצור על עיר כדי להצר לאנשיה ולהכאיב להם, הוא אמרו יתעלה לא תשחית את עצה, וכן כל הפסד נכנס תחת לאו זה כגון מי שישרוף בגד לריק או ישבור כלי גם כן עובר משום לא תשחית ולוקה, ואמר אזהרתה מהכא כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות".

ולכאורה סתר דבריו. ויתירה מזו יש לתמוה, דהלא גם בהל' מלכים (שם ה"י) כתב דכל הני עובר בבל תשחית, ובודאי משמעות דבריו דעובר מן התורה.

וכתב החת"ס בשו"ת (חו"מ סי' כ"ז) דאף דאסור מה"ת אין לוקין על שאר השחתה משום דהוי לאו שבכללות עי"ש. אך לכאורה תמוה דא"כ לא ילקה אף על השחתת עין מאכל. ואף שביאר שם החת"ס דיש לאו של לא תכרות, וזה דוקא בעצי מאכל ועליו לוקים, משא"כ הלאו לא תשחית כולל כל עניני השחתה. אך הלאו בספר המצוות להרמב"ם סיים גם על שאר מיני השחתה "ואמר אזהרתה מהכא כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות", הרי שאין בזה חילוק בין הלאוין, וע"כ דטעם אחר יש לו לרמב"ם בהלכה זו.

וכבר ביארתי את הנלענ"ד בזה במנחת אשר בראשית (סימן ס"ו אות ה'), ויסוד הדברים דיש לו לרבינו הרמב"ם דרך יסודית החוזרת על עצמה בכמה מקומות, דיש עיקרה של מצוה ויש דברים נוספים שנכללו בה, ובלאוין אין לוקין אלא על עיקר הלאו המפורש בתורה ולא על מה שנכלל בה אף שגם הוא אסור מה"ת. והראתי בזה כמה דוגמאות חלקן במצוות עשה וחלקן בל"ת.

וביארנו בדרך זו את דברי הרמב"ם (פ"ח ממאכלות אסורות הט"ז) שרבים נתקשו בהם, שאין לוקין על ההנאות אלא על איסורי אכילה בלבד. וביארתי דאף דכל איסורי הנאה בכלל איסורי אכילה הן וכמ"ש ר' אבהו (פסחים כ"א ע"ב) "כל מקום שנאמר לא יאכל לא יאכלו לא תאכלו אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע", מ"מ כיון דפשטיה דקרא באיסור אכילה משתעי אין לוקין אלא על האכילה ולא על ההנאה אף שגם הוא בכלל האיסור עי"ש.

ועיין שם שהבאתי שבעה מקורות ליסוד זה בתורת רבינו הרמב"ם.

לא תשחית את עצה

וכך נראה בלאו דבל תשחית, כיון דבקרא לא מצינו לאו זה מפורש אלא בעין מאכל אין לוקין אלא בכך, אף שבכלל הלאו כל השחתה. ומה שכתב הרמב"ם בספר המצוות שהשובר כלי לוקה, צ"ל דהיינו מכת מרדות.

ב

ענין הסכנה בהשחתת עצי מאכל

הנה מבואר בב"ק (צ"א ע"ב) וכן בב"ב (כ"ו ע"א) דמלבד האיסור שיש בהשחתת עץ מאכל יש בזה אף סכנה ובנו של רבי חנינא נלב"ע על שקצץ עץ פרי עי"ש. ולכאורה נראה פשוט דהאיסור והסכנה כרוכים יחדו מן השמים והא בהא תליא, וכאשר מותר לקצוץ עץ אין בו סכנה.

אך בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' ע"ו) כתב דאף בקציצת עץ פרי בהיתר מ"מ מידי סכנה לא נושענו, וכך משמע אף בשו"ת דברי חיים (ח"ב יו"ד סימן נ"ז). ולכאורה תמוה דאיך התירו דבר שיש בו סכנה, ואף אם נדחוק ונאמר דלאו הא בהא תליא, לא היו גדולי הדורות שותקין מלהתריע על הסכנה כשבאו להתיר קציצת אילנות מטעמים שונים. ולא גדולי הדורות בלבד אלא אף בדברי הגמ' (ב"ק צ"ב ע"א) התירו לקצוץ אילן במקום נוק, ותימה שלא התריעו שיש בזה סכנה.

ובעיקר קשה בעיני דהלא להדיא מצינו במשנה (חולין נ"ח ע"ב):

"אכלה סם המות, או שהכישה נחש, מותרת משום טרפה, ואסורה משום סכנת נפשות".

הרי לן שהתירו משום איסור אבל אסרו משום סכנה, וכך היו נוהגין אף בענין זה. ובדוחק י"ל דסכנה סגולית שאני, אך לא ראיתי סברא לחלק בזה.

וע"כ נראה עיקר שלא כדבריהם. ואכן רבים מן האחרונים נקטו דהאיסור והסכנה הא בהא תליא, עיין חות יאיר (סי' קצ"ה), שו"ת חיים שאל (ח"א סי' כ"ג), בנין ציון (ח"א סי' ס"א) ובית שלמה (יו"ד סי' קצ"א).

והנה כתב הט"ז (יו"ד סי' קט"ז סק"ו):

לא תשחית את עצה

"עוד אחר מצינו שאסרו חז"ל מפני הסכנה שלא לקוץ אילן העושה פירות, דאיתא בפרק הגוזל אמר רב האי דיקלא דטעון קבא אסור למקצציה, ואמר רב חנינא לא שכיב שיכבת ברי אלא דקץ תאנה בלא זימנא".

ומשמע מדבריו דכל האיסור אינו אלא משום סכנה, וזה חידוש דהלא לא דרשינן טעמא דקרא, ועוד דאין כל הכרח בסברא לומר כן, ולכאורה מסתבר טפי דמשום חומר החטא יש בו אף סכנה, ומנ"ל דהסכנה היא סיבת העבירה ולא תוצאתה. ועוד קשה לדבריו מדברי הרמב"ם בספר המצוות שהבאנו לעיל (אות א') דיש איסור תורה אף בשאר השחתה ולא רק בעץ פרי אף שאין בהם שום סכנה. וע"כ דאין הסכנה טעם האיסור אלא תוצאת חומרתה, ואף שכל השחתה בכלל מ"מ יש חומרא בהשחתת עץ פרי דכתיב בקרא ומשום כך יש בה סכנה, וצ"ע.

(וכבר ביארתי במק"א דאיסור המפורש בתורה חמור מאיסור דאורייתא שאינו מפורש, ואכמ"ל).

ועוד יש להעיר במה דמשמע מלשון הט"ז דאסרו חכמים השחתת עץ פרי משום סכנה, והלא בעץ מאכל לכו"ע אסור מה"ת ומקרא מלא דבר הכתוב. וצ"ל דשיגרא דלישנא נקט ולא דוקא. ומ"מ אף מדברי הט"ז יש לדחות את דברי השאלת יעב"ץ דאם טעם האיסור משום סכנה אי אפשר שתהיה סכנה אף בהיתר, וז"פ.

והנראה בדעת הט"ז, דזו פשיטא דאסור להשחית עץ פרי משום בל תשחית ואיסור דאורייתא הוא ואין זה ענין לסכנה כלל, אלא שסימן קט"ז בשו"ע שם כל ענינו איסור גילוי וסכנה, ועל כן כתב הט"ז דאסרו חכמים להשחית עץ פרי אף משום סכנה מלבד האיסור מדאורייתא, ושני ענינים הם. ולפי"ז אין בהכרח סתירה מדברי הט"ז לשיטת השאלת יעב"ץ, דאפשר דבכל הני גווני שהתירו, התירו רק איסור בל תשחית אך אכתי אסור משום סכנה, ודו"ק בזה.

ג

בצואת ר"י החסיד להשחית עץ הנותן פרי ב' פעמים בשנה

כתב בספר חסידים בצואת ר' יהודה החסיד (אות מ"ד) דעץ העושה פרי ב' פעמים בשנה יש סכנה בהשארתו ויש לקוצצו. ורבים תמהו עליו הלא אסור מה"ת לקצץ עץ פרי, ואת"ל דמשום סכנה מותר הלא אף בהשחתת עץ פרי יש סכנה כמבואר להדיא

לא תשחית את עצה

בגמ'. וביותר יש לתמוה בדברי ר"י החסיד, שבאות מ"ה (אות אחת אח"כ) כתב: "אילן העושה פירות אין לקוצצו", הרי שהזכיר את האיסור לקצוץ אילן תוך כדי דבריו.

ובשו"ת שם אריה (סי' כ"ז) כתב בדעת ריה"ח דס"ל דאיסור קציצת עץ פרי משום יישוב ארץ ישראל הוא ואין איסור אלא בארץ ישראל ולא בחו"ל, ודברי ר"י החסיד מיירי בחו"ל.

ומלבד דחידוש לומר דטעם איסור זה משום ישוב א"י, דהלא לא דרשינן טעמא דקרא, הלא מסתימת הגמ' וכל הראשונים משמע דאיסור זה נוהג בכל מקום, וכך כתב להדיא בספר החינוך (תקכ"ט) "ונוהג איסור זה בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות", וגם הרמב"ם כתב (פ"ו ה"ח ממלכים) דאיסור זה נוהג בכל מקום, אך אין הכרח מדבריו דהכונה לכל מקום ממש, דז"ל: "ולא במצור בלבד אלא בכל מקום" ועיקר כונתו דלא רק במצור על עיר נצטוינו באיסור זה וכענינא דקרא אלא בכל ענין. ועוד יש לתמוה על כך מדברי ר"י החסיד עצמו שהזכיר את האיסור באות מ"ה, אף דמיירי בחו"ל, וצ"ע.

ד

קציצת ענפים

הנה יש לעיין אם איסור זה נאמר על קציצת עץ פרי מגזעו בלבד או אף בקציצת ענפים מן העץ. ויש להוכיח לאיסורא מדברי התוס' בברכות (ל"ו ע"ב ד"ה אין קוצצין) שהקשו במה שאמרו שם "אין קוצצין אילנות בשביעית" דאף בלא שביעית תיפוק ליה דאסור משום לא תשחית את עצה, ותירצו בשתי דרכים עי"ש. והלא פשוט דבשביעית אסור אף לקצוץ ענפים, ואי קציצת ענפים אין בה משום בל תשחית הו"ל לאוקמי בהכי, וע"כ דנקטו דאף משום בל תשחית אסור לקצוץ ענפים. ואכן המאירי שם כתב לתרין כן דבל תשחית ליכא אלא בעץ ובשביעית יש איסור אף בענפיו, הרי לן שנחלקו הראשונים בשאלה זו.

וגם האחרונים נחלקו בשאלה זו, מהר"י בסאן בתשובתו (שם) אוסר, אך רוב רבותינו הקלו בזה כל עוד אינו משחית את עיקר העץ ופריו, עיין משנה למלך (פ"ז ה"ג מאיסו"מ) ודרכי תשובה (יו"ד קט"ז ס"ק נ"א).

וחידוש כתבו בשאלה זו הבית יצחק (יו"ד ח"א סימן קמ"ב) והדובב מישרים (ח"ב סימן מ"ב) דקציצת ענפים אסורה משום דין חצי שיעור שאסור מה"ת, דאם על עץ

לא תשחית את עצה

מאכל יש לאו גם על חלק ממנו יש איסור חצי שיעור. וכבר הבאתי במנחת אשר לשבת (סי' ס"ז) ובמנחת אשר ויקרא (סימן י"א) את מה שנחלקו האחרונים אם יש בכ"ע"ז גדר חצי שיעור, או שמא אין גדר זה אלא בשיעורים בלבד, ע"ש.

ה

השחתה ע"י נכרי ובמכירה לנכרי ובהפקר

הנה יש מן האחרונים שכתבו שבמקום צורך התירו להשחית עץ פרי ע"י גוי, עיין שו"ת חיים שאל שם, וגם בשאלת יעב"ץ המחמיר מאד בחשש סכנה כנ"ל הקיל ע"י גוי ע"ש. אלא שבשו"ת בשמים ראש (סי' של"ד) כתב דדין אמירה לנכרי כדין גרמא וכל שאסור בגרמא אסור לעשות גם ע"י גוי, ואיסור זה להשחית עץ פרי נוהג גם ע"י גרמא, ומשום כך חכך שם אם להתיר ע"י גוי, ועיין בזה.

אך תמוה בעיני לומר דאמירה לנכרי הוי גרמא, דהלא אדעתיה דנפשיה עביד ואין כאן גרמא כלל, וגם בזה הארכתני במק"א להוכיח דאין אמירה לנכרי כדין גרמא, אמנם הבאתי שם מדברי כמה אחרונים שהבינו כסברא זו.

אמנם אם הגוי פועל בשכר הוא, כבר כתב המחנה אפרים בהלכות שלוחין (סי' י"א) דידו כיד בעה"ב ובכה"ג יש שליחות אף בגוי. ולכן כתב בשו"ת אבני צדק (יו"ד סי' מ"ה) להחמיר שלא לקצוץ עץ פרי ע"י פועל בשכר רק ע"י גוי שאינו מקבל שכר, וכ"כ בשו"ת נטע שורק (יו"ד סי' מ"ב) ע"ש.

אך מלבד מה שהארכתני במק"א לבאר עיקר שלא כסברת המחנ"א (וכמדומני שגם המחנ"א לא נקט סברא זו להלכה), נראה עוד דשאני שכיר יום מקבלן ורק בפועל שמקבל שכר יום או חודש וכדו' ע"מ לעשות כל מלאכה אשר ישית בעל הבית שייך לומר ידו כיד בעל הבית, אבל בקבלן שאמור לספק סחורה פשוט דאין ידו כיד בעה"ב. וכ"כ להדיא הפת"ש (חו"מ סימן תכ"ז סק"א) בדעת המחנ"א לחלק בין שכיר יום לקבלן, אך בש"ך חו"מ (סימן ק"ה סק"א) לגבי תופס לבע"ח מבואר שגם בקבלנות כמו מי שנשכר לתפוס חוב, שייך יד פועל כיד בעה"ב. ודו"ק.

והאבני צדק בתשובתו שם כתב עוד, די' למכור את העץ לנכרי לפני קציצתו, וכ"כ בשו"ת בית שלמה (יו"ד קצ"א), וע"ע בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' כ"ב) ומהר"ש ענגיל (ח"ג סי' קי"א). ויש להעיר דהלא עיקר הלאו נאמר על קציצת עץ בשעת מלחמה

לא תשחית את עצה

ומסתמא היו עצים אלה של עממי כנען שנלחמו נגדם בכיבוש הארץ, או שהיו לכל הפחות עצי הפקר, ואעפ"כ שנצטוונו שלא להשחיתם, הרי דאין הדבר תלוי בבעלות ישראל, אלא כל עץ מאכל הראוי להנאת האדם אסור להשחיתו.

ואף שלכאורה הנחה זו פשוטה, יש להוכיח כן אף מדברי התוס' והמאירי בברכות הנ"ל שהקשו למה לי הא דאין קוצצין אילנות בשביעית תיפוק ליה דאסור משום בל תשחית, ולא תירצו דאיסור שביעית נוהג אף בהפקר ובשל גוי משא"כ איסור בל תשחית, וע"כ דגם איסור השחתה נוהג בכל עץ, ובשו"ת נודע ביהודה (יו"ד תנינא סי' י') נראה שהסתפק בשאלה זו אם נוהג איסור בל תשחית בהפקר.

ואף דלכאורה מוכח מדברי הרא"ש בריש מסכת תמיד (דף כ"ח ע"א) דבהפקר אין איסור בל תשחית, דכתב שם דאיש הר הבית היה לו רשות לשרוף כסותו של מי שנרדם על משמרת הקודש ואינו עובר באיסור דבל תשחית משום דהפקר בי"ד הפקר, הרי דבהפקר אין איסור השחתה. כבר כתבתי במנחת אשר דברים (סימן ל"ד) דלענ"ד אין כונת הרא"ש דחכמים הפקירו את בגדיו של השומר אלא דבכח שבידם מדין הפקר בי"ד הפקר התירו לשרוף כסותו, דאם יש בכחם להפקיר ולהפסיד ממון היחיד יש כח בידם גם להתיר הפסד ממון העולם, והארכתי מאוד ביסוד זה, ע"ש.

ומה מאוד שמחתי בראותי שוב בשו"ע הרב הלכות בל תשחית (אות י"ד) שכתב כנ"ל דאם אסרה תורה להשחית עצי נכרי ק"ו בעצי הפקר, ע"ע בשו"ת מהר"י אסאד (יו"ד ח"א סי' קס"ד) ובאמרי יושר (ח"א סי' ק"ג).

ומשום כך צריך לי עיון בדברי האחרונים שהקילו באיסור בל תשחית ע"י מכירת העץ לנכרי. ובארץ ישראל צ"ע בהיתר זה גם מצד איסור לא תחנם, דאסור ליתן להם חניה בקרקע, ואכמ"ל.

ו

במקום נזק או צורך

הנה מבואר בב"ק (צ"ב ע"א) דאם עץ דקל מזיק לעץ גפן מותר לקוצצו כיון שהגפן יקר מן הדקל, והרמב"ם (בפ"ו ממלכים ה"ח) ביאר הלכה זו, משום שלא אסרה תורה אלא דרך השחתה אבל זה אינו דרך השחתה אלא הצלה יש בו. ובשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' תק"י) כתב דה"ה אם עץ מזיק לבית דהיינו הק, עי"ש.

ז

לא תשחית את עצה

וכאשר אין העץ מזיק לבית ממש אלא מחשיך עליו וגורם למיעוט אורה, כתב בחוות יאיר (סי' קצ"ה) דאף בזה יש להקל וכ"כ בשלחן ערוך הרב (שם סעיף ט"ו), ויש בזה חידוש דמ"מ אין כאן נזק מוחשי שנאמר דקציצת העץ אינה דרך השחתה, ומ"מ חידשו האחרונים דאף בזה אין איסור דאף זה אינו דרך השחתה.

וגדולה מזו כתב הרמב"ם שם (הלכה ט') ומקורו בב"ק (צ"א ע"ב) דעץ שפירותיו מועטים ואין כדאי להשקותו ולקיימו אין בו איסור השחתה, ויסוד סברתו נראה דמסתבר דאין איסור להשחית דבר שהוא מושחת מעצם טבעו, ודו"ק.

ז

והנה מלבד כל המקורות הנ"ל שמהם למדנו דאין איסור להשחית עץ פרי במקום שהעץ מזיק וגורם להפסד וחסרון כים, יש לעיין אם הותר איסור זה גם לצורך חיובי, או שמא אין היתר אלא כדי למנוע נזק.

אך להדיא כתב הרא"ש (ב"ק פ"ח סי' ט"ו) דמותר לכרות עץ פרי גם בצריך למקומו. ובשו"ת בשמים ראש שם נסתפק בזה, אך כבר נודע שספר זה לאו דסמכא הוא.

אלא שיש לעיין לפי זה למה אסרה תורה להשחית עצי פרי כדי לבנות מצור על העיר, וכי יש צורך גדול מהצורך לנצח במלחמה. אלא שכבר כתב הרמב"ן על התורה (כ' כ') דבאמת מותר לכרות עצי פרי אם צריך את העץ לבנות מצור על העיר, שלא שהזירה תורה שלא להשחית את העצים בדרך השחתה וכדרך המלחמה שמשחיתים את התשתית של אויב כדי שלא יהיה לו כדי אכילה ושתיה ומסתור ומגן, עי"ש.

ומ"מ מבואר גם בדברי הרמב"ן שמותר להשחית עצי פרי לצורך ולתועלת. וק"ו שמותר להפסיד בגדים וכלים לצורך ולתועלת, דהלא איסור זה קל מהשחתת עצי פרי כמבואר (לעיל אות א').

ונביא עשרה מקורות שבהם מצינו היתר השחתה לתועלת בשאר דברים.

א. בברכות (ל"א ע"א) מסופר על גדולי האמוראים ששברו כלים בשעת שמחתם. וכתבו שם התוס' (ד"ה אייתי): "מכאן נהגו לשבר זכוכית בנשואין". וכ"ה ברמ"א (סימן

לא תשחית את עצה

תק"ס ס"ב) שנהגו לשבר כוס בשעת נישואין. ובפרי מגדים (שם מש"ז סק"ד) ובמשנה ברורה (ס"ק ט') דאין בזה משום בל תשחית, כיון שעושה כן לזכור חורבן הבית, ויש בזה מוסר, עי"ש.

ב. וכבר הבאתי לעיל את המבואר במס' תמיד, ובמשנה (מדות פ"א מ"ב) דאם איש הר הבית היה רואה שומרי המקדש שנרדמו, רשות היתה לו לשרוף את כסותם, הרי שהתירו איסור בל תשחית לצורך מצוה, דהיינו שמירת המקדש. אך הרא"ש במס' תמיד כתב ליישב קושיא זו בדרך אחרת, כמבואר לעיל.

ג. ויש לעיין במה שהקשו התוס' (ב"מ ל"ב ע"ב ועבו"ז י"ג ע"א) במה דעוקרין על המלכים, והלא יש איסור צער בעלי חיים, ותירצו בשתי דרכים: א. יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה (כ"כ בעבו"ז). ב. כבוד מלך דוחה צער בעלי חיים (כ"ז בב"מ). ולמה לא הקשו מאיסור בל תשחית.

ולכאורה נראה מזה, דפשיטא להו שאין בזה איסור בל תשחית כיון שיש בזה תועלת לכבוד מלכות וכל שיש תועלת אין זה השחתה.

אך התוס' בב"מ כתבו דצער בע"ח נדחה מפני כבוד מלכות כמו שאיסור בל תשחית נדחה מפניו, הרי דבאמת נקטו דיש בזה איסור בל תשחית אלא שנדחה מפני כבוד מלכות.

ד. בברכות (נ' ע"ב) מבואר שאסור להפסיד אוכלים, וכך גם בשבת (נ' ע"ב) איבעיא אם מותר לפצוע זיתים בשבת, ופירשו רש"י ותוס' שעושים כן למתק את מרירות הזית, ושמא יש בזה איסור אשוויא אוכלין, ובגמ' שם אמרו, דאף בחול אסור לעשות כן משום הפסד אוכלין.

ויש לעיין אם איסור זה משום בל תשחית הוא, או דין מסויים שאסור להפסיד אוכלין. וברמב"ם (הל' מלכים פ"ו ה"י) כתב שהמאבד מאכלות עובר בבל תשחית. אך לפי המבואר יש לתמוה דהלא אינו פוצע את הזיתים אלא למתקן, ולתועלת הוא עושה, ולמה עובר בבל תשחית. ועוד, דלכאורה יש כאן תרתני דסתרי שעובר באיסור אשוויי אוכלין ובאיסור בל תשחית.

ומשום כך נראה דודאי אינו עובר בבל תשחית בפציעת הזיתים, ולהדיא כתב שם הרמב"ם דאינו עובר אלא במאבד אוכלים בדרך השחתה, והרי אין כאן דרך השחתה,

לא תשחית את עצה

אלא שאסרו חכמים להפסיד אוכלין, וזה מעין ביזוי אוכלין, וכיון ששמן זית משובח הוא, הפוצע זיתים ומאבד שמן יש בזה איסור הפסד אוכלין.

ה. והנה מבואר במס' שבת (קכ"ט ע"א) דהמקיז דם וצריך לחמם לו את חדרו, מותר לו לשרוף כלי עץ לשם כך. והקשו בגמ' דהלא עובר בבל תשחית, ותירצו בל תשחית דגופיה עדיף.

ונראה פשוט גם בזה, דאין כאן גדר דחוויה, דבל תשחית דגופיה דוחה בל תשחית דממוניה, אלא דכיון שעושה כן לבריאות גופו אין זה השחתה דגופו חביב עליו יותר מממונו.

ו - ז. הנה מבואר בשבת (ק"ה ע"ב) דמותר לקרוע בגדים ולשבור כלים למירמא אימתא אאנשי ביתו, ואין בזה איסור בל תשחית. וכעין זה מבואר בקידושין (ל"ב ע"א) דרב הונא קרע שיראין לעיני רבה בנו כדי לבחון אותו אם יכעס, והקשו בגמ': "והא קעבר משום בל תשחית", ותירצו: "דעבד ליה בפומבייני", דהיינו בענין שאפשר לתקנו ואין בו הפסד. ובספר החינוך (תקכ"ט) כתב כך גם במה שאמרו במס' שבת, עי"ש.

וגם בזה יש לעיין דכיון שעשו כן לתועלת, לכאורה אין בזה איסור.

אלא נראה פשוט דאף במעשה לתועלת כל שאפשר להשיג את התכלית הרצויה במיעוט השחתה ונזק ודאי שכך צריך לעשות, ואם אפשר להשיג את המבוקש ללא השחתה והפסד ובכל זאת נהג בדרך השחתה עבר בבל תשחית, כך נראה ברור.

ח. ועוד מצינו בשבת (ק"מ ע"ב) דמי שאוכל פת חיטין במקום שיכול לאכול פת שעורין עובר בבל תשחית, כיון שהחיטה ביוקר מן השעורה, ודחו דבל תשחית דגופא עדיף. ובזה ודאי יש לתמוה, דאטו כל האוכל מאכל יקר כאשר יכול לאכול בזול, ובענין שאין זה כל תועלת בריאותית ואין כאן בל תשחית דגופא, וכי עובר באיסור בל תשחית, וכי זה דרך השחתה.

ונראה ברור לענ"ד, שרק בדרך הפלגה אמרו דיש בזה בל תשחית, ובאמת אין כוונתם אלא לדרכי המוסר שאין ראוי לאדם לבזבז הון על עינוגי הגוף במה שאין בו תועלת לבריאותו, ומשום כך לא הביא הרמב"ם הלכה זו, דבאמת אין כאן הלכתא פסיקתא.

לא תשחית את עצה

ט. ובמס' חולין (ז' ע"ב) במעשה דרבי שהזמין את רבי פנחס בן יאיר לסעוד אצלו, אמרו:

"על בההוא פיתחא דהוו קיימין ביה כודנייתא חוורתא, אמר מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו, שמע רבי נפק לאפיה, אמר לו מזבנינא להו, אמר ליה ולפני עור לא תתן מכשול. מפקרנא להו, מפשת היזקא. עקרנא להו, איכא צער בעלי חיים. קטילנא להו, איכא בל תשחית. הוה קא מבתש ביה טובא, גבה טורא בנייהו".

ולכאורה יש לתמוה דהלא כיון שאסור להחזיק בהמות אלה ויש בזה נזק לרבים מה בל תשחית יש בהריגתן, והלא להדיא למדנו במשנה בסנהדרין (ב' ע"א) דלרבי אליעזר הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש כל הקודם להורגן זכה, ושם (ט"ז ע"ב) נחלקו ר' יוחנן וריש לקיש אם דוקא כשהמיתו או אף כשלא המיתו, וכל הסוגיא אינה עוסקת אלא אם יש להרוג בהמות אלה מצד נזק לבעלים, אבל לכאורה פשוט דאין כאן בל תשחית.

ובאמת נראה דאין בהא דמס' חולין פסק והכרעה שיש בהריגת הפרדות איסור דבל תשחית, אלא שרבי התחבט והסתפק ופלפל בהדי רפב"י כיצד ראוי לנהוג בפרדות, אם לעקרן ולעבור על צער בע"ח, או להרגן ולעבור על בל תשחית, או שמא מותר לו להשתדל ולשמרן כדי שלא יזקו. אך זו פשיטא דאם אין דרך אחרת למנוע נזק מרבים, אין לא איסור צער בע"ח ולא איסור השחתה, אלא שהסתפק כיצד ראוי לנהוג למעשה, ודו"ק בזה.

י. וחיידוש גדול מצינו בתענית (כ' ע"ב) במנהגו של רב הונא שהיה קונה בערב שבת לפנות ערב את הירקות שנשארו ביד הגננים והיה זורקן לאיבוד בנהר. ובגמ' ביארו את מנהגו שאם לא יצליחו לגננים למכור את מרכולתן ימנעו מלגדל את הירק מחשש הפסד ותתמעט עונג שבת, ואם יחלק את הירקות לעניים שמא ילמדו לסמוך על חלוקה זו ולא יקנו לכבוד שבת, וס"ל דאוכל אדם אסור להאכילו לבהמה, ומשום כן היה משליך את הירקות לנהר.

ולכאורה עבר על בל תשחית, שהרי לקח ירק משובח שראוי למאכל זורקו לנהר לאבדון. ולמדנו מזה, דכיון שלתועלת עשה כן כפי שביארו חז"ל ושללו כל דרך אחרת, אף בכה"ג שאין התועלת ישירה ומיידית אלא עקיפה ועתידיה, מ"מ אין בזה בל תשחית.

לא תשחית את עצה

ודנתי מתוך סוגיא זו בשאלות גדולות השבות ועולות על שלחנו בתחומים שונים.

א. במה שנהוג בארצנו הקדושה ובעוד מדינות רבות בעולם המודרני שמשמידים כמות עצומה של יבול חקלאי כדי לשמור על מחירי הפירות והירקות ורווחיות החקלאים, כי אם יציפו את השוק ירדו המחירים פלאים ולא יהיה לחקלאים כדאי לעמול ולהשקיע, האם אין בזה איסור בל תשחית.

ומסוגיא זו יש ללמוד דאם אין דרך אחרת, מותר לעשות כן ואין בזה כל איסור.

ב. בצבא יש הוראה חמורה דכל אוכל שיצא מהמטבח, לא יחזור למטבח אלא יזרק לאשפה, וזאת משתי סיבות. החשש שחולים יקלקלו את קיבתם ויפסידו ימי אימונים ופעילות. והחשש מתביעות משפטיות אם אכן חיילים יפלו למשכב. ולפיכך זורקים תדיר כמות גדולה של אוכל משובח.

ג. משגיחי כשרות, כדי לעמוד על המשמר ולרתיע את בעלי החניות והמסעדות וכדו', יש והמשגיח מצווה לזרוק אוכל לאשפה כאשר הבעלים עברו על ההוראות והתקנות, אף במקום שמצד הדין אין כל פקפוק בכשרות האוכל, ואין עושים כן אלא למיגדר מילתא, האם יש לחשוש בזה לבל תשחית.

שופטים ושופטים

שופטים ושופטים

"שופטים ושופטים תתן לך בכל שעריך אשר ה' אלקיך
נותן לך לשבטיך ושפטו את העם משפט צדק" (דברים ט"ז
י"ח).

"צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה'
אלקיך נתן לך" (שם ט"ז כ').

"למען תחיה וירשת. כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים
להחיות את ישראל ולהושיבן על אדמתן" (רש"י שם).

שאל אדוננו בעל קצות החשן (בהקדמתו לשב שמעתתא) וכי מה חפץ
יש בעצם מינוי השופטים והדיינים הכשרים, ולכאורה אין טעם בבתי
דין ומשפט אם לא יקיימו את פסקי הדין שיוציאו אלה, וא"כ מה ביאור
דיוק לשונם "כדאי הוא מינוי הדיינים הכשרים" וכו'.

הוא שואל והוא משיב בהקדמת שאלה נוספת, וכי מה בין אנשי סדום
שדינם נחרץ ונאבדו מן העולם לאנשי גבעה בסיפור הפלגש, הלא מצד
עצם המעשים וגנותם אלה כאלה חטאו ופשעו במעשי רשע והתעללות
בזולתם, ואלה כאלה השחיתו את דרכם וקלקלו אורחותיהם, ולמה
אפוא נגזר על סדום גזירת כליה ונבלעו באדמה ואבד זכרם, ואנשי גבעה
נענשו במגפה, אך מ"מ היתה תקוה לאחריתם.

וכתב הגאון להסביר דאנשי סדום חוקקו חוקי רשע ומיסדו את הרשע
והזנות. לא זו בלבד שקלקלו אורחותיהם אלא אף חוקקו חוקי רשע הן
הם חוקי סדום ועמורה, ולפיכך לא היתה תקוה לאחריתם ולא שכר
לפעולתם.

ולא כן אנשי גבעה, אף שרשעים היו והתאכזרו לזולתם, מ"מ חוקיהם
חוקי צדק היו ומשפטיהם ישרים. כל עוד יש לאומה משפטים ישרים
ושופטים הגונים, יש תקוה לאחריתו ויש סיכוי שישובו בתשובה ויטיבו
אורחותיהם, ומשום כך נענשו וכופר עונם.

שופטים ושוטרים

וזה שאמרו חז"ל "כדאי הוא מנוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל וכו'". עצם מינוי דיינים כשרים, אף אם לפעמים לא נקיים את חוקיהם ומשפטיהם, כל עוד יעמדו דיינים כשרים בראש העם, וילמדו למבקשי ה' תורה ודעת, כדאי הוא להגן על העם, להחיותו ולהושיבו על אדמתו.

וכך גם בחיי היחיד ומעמדו המוסרי, כל עוד יודע הרשע שרשע הוא, אלא שבכל זאת הולך הוא אחר תאוות לבו ונכשל הוא במלחמת היצר, יש תקוה לאחריתו, ואפשר שבעת רחמים יחזור בתשובה וישוב אל ה', ולא כן הרשע שבעיניו צדיק הוא ובשרירות לב ובקומה זקופה מתהלך הוא כאילו צדיק וישר הוא, והוא באחד ומי ישיבנו, אין תקוה לאחריתו ואין שכר לפעילתו ועבר ובטל מן העולם.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לם

